

Ulrich Beck

DRUŽBA TVEGANJA*

(Predgovor)

* Prev. iz Ulrich Bech: Risikogesellschaft, Suhrkamp, 1986, str. 12–21.

Tema te knjige je neznatna predpona »post«, in ta je ključna beseda naše- ga časa. Vse je »post«. »Postindustrializmu« smo se že pred časom privadili. Z njim povezujemo še vsebine. Pri »postmoderni« pa že vse postane nejasno. V taki pojmovni temi porazsvetljenstva vsi dvignejo roke. »Post« je besedna koda za nemoč, ki je ujeta v modnosti in kaže na nekakšno preseganje, ki ga ne more poimenovati, zato ostaja v vsebinah, ki jih v otopelosti znanega ozna- čuje in negira. **Preteklost plus »post«** – to je temeljni recept, s katerim se v gostobesednem, težko doumevajočem nerazumevanju soočamo z resničnos- tjo, ki po vsem videzu razpada.

Ta knjiga je poskus, da bi izsledili besedico »post« (z drugimi besedami tudi: »po-«, »pozni«, »onstran«), je izraz prizadevanja, da bi doumeli vsebine, ki jih je dal v preteklih dveh, treh desetletjih tej besedici zgodovinski razvoj – še posebej v Zvezni republiki Nemčiji. To se nam lahko posreči le v nepopust- ljivem boju zoper stare, z besedico »post« čez lastne meje podaljševane teorije in miselne navade. Ker pa le-te ne gnezdiijo zgolj v drugih ljudeh, ampak tudi v meni, odmeva včasih v knjigi bojni trušč, katerega glasnost temelji tudi na tem, da sem moral vedno znova odganjati svoje lastne ugovore. Spričo tega utegne biti marsikaj v tej knjigi nekoliko predirljivo, preveč ironično ali ne- premišljeno. Vendar se težnosti starega razmišljanja ne moremo upirati z obi-čajnimi akademskimi preudarki.

Razlage niso reprezentativne na način, ki ga terjajo pravila empiričnega družboslovnega raziskovanja. Prizadevajo si za nekaj drugega: ob še prevladu-joči preteklosti postaviti v obzorje **prihodnost, ki se že danes zarisuje**. Napi- sane so v drži, s kakršno se – v zgodovinski primerjavi – opazovalec družbene- ga prizorišča na začetku 19. stoletja izza pročelij iztekajočega se fevdalnega agrarnega veka ozira za že povsod zaznavnim obrisom še neznanega industrij- skega veka. V časih strukturnih sprememb se reprezentativnost zveže s prete- klostjo in popači pogled na konice prihodnosti, ki z vseh strani segajo v obzor- je sedanjosti. Le toliko vsebuje ta knjiga **del empirično usmerjene, projek- tivne družbene teorije** – brez vsakršnih metodičnih varovalk.

Temelj za to je mnenje, da smo priča – tako subjekt kot objekt – zlomu **znotraj** moderne, katera se izloča iz obrisov klasične industrijske družbe in izraža novo obliko – v tej knjigi tako imenovano (industrijsko) »družbo tvega- nja«. Vse to zahteva težavno ravnotežje med protislovji kontinuitete in cenzu- re, ki se pojavljajo v moderni, in ki se spet zrcalijo v nasprotju med industrij- sko družbo in moderno, industrijsko družbo in družbo tveganja. V tej knjigi si prizadevam pokazati, **da** danes resničnost sama ustvarja ta znamenita razliko- vanja. Pri ugotavljanju načina, **kako** naj jih posamič diferenciramo, presoja- mo predloge o družbenem razvoju. Preden pa pri tem lahko dosežemo neko jasnost, se mora vsekakor prihodnost sama še nekoliko bolj razkriti.

Teoretskemu sedenju med stoli ustreza praktično sedenje med stoli. Ti- stim, ki se zoper naskok »iracionalnosti cajtgajsta« namenoma oklepajo raz- svetljenstva v premisah 19. stoletja, prav tako odločno nasprotujejo, kot ti- stim, ki danes hočejo, da celoten projekt moderne, skupaj z nakopičenimi

anomalijami, odnese tok zgodovine.

V vseh delih tržišča mišljenja dovolj razširjeni grozljivi panorami civilizacije, ki ogroža samo sebe, ni več kaj dodati; prav tako ne razglašanju Nove nemoci, ki je izgubila uravnavačo dihotoomije, celo v svojih lastnih nasprotjih »svetega«, sveta industrializma. Pričujoča knjiga govori o **drugem** koraku, koraku, ki sledi temu. To stanje je predmet razlage. Vprašanje, ki se zastavlja v tej knjigi je, kako moramo v sociološko naravnem in sociološko informiranjem razmišljanju **razumeti**, doumeti te negotovosti cajtgajsta, ki bi jih bilo s stališča kritike ideologije cinično tajiti, da bi se jim brez distance uklonili, pa nevarno. Vodilno teoretsko idejo, izdelano v ta namen, lahko zopet pojasnim z zgodovinsko analogijo: **podobno, kot je v 19. stoletju modernizacija povzročila razkroj stanovsko okostenele agrarne družbe in je iz nje izluščila strukturno podobo industrijske družbe, povzročila danes modernizacija razkroj obrisov industrijske družbe, v kontinuiteti moderne pa nastaja neka drugačna družbena oblika.**

Meje te analogije kažejo hkrati na posebnosti te perspektive. V 19. stoletju je modernizacija potekala pred ozadjem svojega nasprotja, tj. tradicionalnega sveta izročila, narave, ki ju je veljalo spoznati in obvladati. Danes, na prehodu v 21. stoletje, pa je modernizacija **porabila, izgubila svoje nasprotje** in se v svojih premisah industrijske družbe in načelih funkcioniranja sooča **sama s seboj**. Modernizacijo v izkustvenem obzorju **predmoderne** izrinjajo problemi modernizacije **v samonanašanju**. Če so bili v 19. stoletju odčarani stanovski privilegiji in religiozne podobe sveta, je danes odčarano razumevanje znanosti in tehnike klasične industrijske družbe, potem oblike življenja in dela v ožjem družinskem krogu in poklicu, vodilne predstave o vlogi moškega in ženske, itd. Modernizacijo v tirihi industrijske družbe nadomešča modernizacija **premis** industrijske družbe, ki je niso predvideli v nobeni od doslej uporabljenih režijskih knjig teorije in v nobeni knjigi političnih receptov 19. stoletja. Prav to razdvajajoče **nasprotje** med industrijsko družbo (v vseh njenih različicah) in moderno, danes tistim, ki smo v srži navajeni, da o moderni razmišljamo v kategorijah industrijske družbe, zabrisuje koordinatni sistem.

Razloček med modernizacijo **tradicije** in modernizacijo **industrijske družbe**, ali z drugimi besedami med **preprosto** in **refleksivno** modernizacijo, nas bo še dolgo zaposloval. Naznačen je v prehajanju prek konkretnih področij dela. Čeprav še sploh ni jasno, katere »zvezde stalnice« razmišljanja v duhu industrijske družbe bodo propadle med potekom pričenjajočega se **drugostopenjskega** racionaliziranja, lahko vendarle že danes povsem upravičeno domnevamo, da to velja celo za navidezno trdne »zakone«, kakršen je zakon funkcionalnega diferenciranja ali zakon masovne produkcije, vezane na industrijske obrate.

Pri dveh nasledkih bije nevajenost te perspektive še posebej jasno v oči, saj trdi nekaj, kar se je doslej kazalo kot docela nepojmljivo: da se namreč industrijska družba v svojem **udejanjanju**, torej v **tihih korakih normalnosti**, **poslavlja od odra svetovne zgodovine preko zadnjih stopnic stranske posledice** – in ne morda tako, kakor je bilo doslej predvideno v slikanicah družbene teorije: s političnim treskom (revolucijo, demokratičnimi volitvami). Naprej trdi tudi, da »antimodernistični« scenarij, ki v tem hipu vznemirja svet – kritika znanosti, tehnike in napredka, nova družbena gibanja – ni v nasprotju z moderno, ampak je izraz njenega doslednega razvoja, ki gre prek koncepta industrijske družbe.

Obča vsebina moderne stopa v nasprotje s svojo površinsko otrdelostjo in prepolavljanji. Dostop do tega vidika blokira neprekinjen, doslej komajda

prepoznan mit, v katerem je bilo v 19. stoletju v bistvu zaobseženo družboslovno razmišljanje in ki meče svojo senco še v zadnjo tretjino 20. stoletja mit namreč, da je razvita industrijska družba s svojo shemo dela in življenja, s svojimi produkcijskimi sektorji, s svojim razmišljanjem v kategorijah gospodarske rasti, s svojim razumevanjem znanosti in tehnike in s svojimi oblikami demokracije **docela moderna** družba, vrhunec moderne, o preseganju katerega ni mogoče smiselno razmišljati. Ta mit ima veliko izraznih oblik. Med najučinkovitejšimi je zmotni dovtip o **koncu družbene zgodovine**. Le-ta v optimističnih in pesimističnih različicah očara prav razmišljanje dobe, v kateri se trajno zastavljen sistem prenavljanja, v dinamiki, ki jo sprošča, sam pričinja revidirati. Spričo tega si ne moremo predstavljati niti možnosti spremembe družbene oblike v moderni, saj so teoretiki kapitalizma industrijske družbe to zgodovinsko obliko moderne, ki v svojih bistvenih potezah ostaja zavezana svojemu nasprotju iz 19. stoletja, **vnaprej zavrnili**. V vprašanju o pogojih za možnost modernih družb naučenem pri Kantu, so bili obrisi, meje konflikta in načela funkcioniranja industrijskega kapitalizma za potrebe moderne, ki jih je določila zgodovina sploh že preseženi. Nenavadnost, s katero so v družboslovnem raziskovanju vse do danes predpostavljali, da se v industrijski družbi vse spremeni: družina, poklic, tovarna, razred, mezno delo, znanost in hkrati, da se vse bistveno **ne** spremeni: družina, poklic, tovarna, razred, mezno delo, znanost – je zgolj še en dokaz za to.

Bolj kot kdajkoli potrebujemo pojmovnosti, ki – brez napačno razumljene naklonjenosti večno staremu novemu, polnemu bolečin slovesa in tesno povezanem z nekoliko odrinjeno zakladnico tradicije – dopuščajo, da o novem, ki nas uničujoče prehiteva, na novo razmišljamo in da z njim živimo in delujemo. Odkriti nove pojme, ki se že danes kažejo izpod razpada starega, je težavno in drzno dejanje. Nekateri slutijo pri tem »spremembo sistema«, kar sodi v pristojnosti sivih con ustavnega varstva. Drugi spet so se v svojih temeljnih prepričanjih postavili v obrambni položaj; vpričo nekakšne celo kljub globokemu intimnemu nasprotovanju izsiljene zvestobe usmeritvi – in to je lahko marsikaj: marksizem, feminizem, kvantitativno mišljenje, specializacija – začenjajo udrihati po vsem, kar spominja na klateče se odklonaštvo.

Navzlic temu ali prav zaradi tega: svet ne propada, vsaj ne zato, ker danes propada svet 19. stoletja. Pa še to je nekoliko pretirano. Tako trden ni bil družbeni svet 19. stoletja nikoli, kakor je znano. Že večkrat je propadel – v razmišljanju, kjer je bil pravzaprav že pokopan, preden se je sploh rodil. Danes doživljamo, da Nietzschejeve vizije ali na odru uprizorjene zakonske in družinske drame zdaj že »klasične« (kar pomeni: stare) literarne moderne potekajo dejansko (bolj ali manj) **reprezentativno** v kuhinji in spalnici. Torej se dogaja že zdavnaj predvideno. In navzlic temu se dogaja z zakasnitvijo – merjeno s palcem – polovice do celega stoletja. In dogaja se že dalj časa. In se bo nemara še naprej dogajalo. In se sploh še ne dogaja.

Doživljamo seveda tudi – in čez rob tega, kar je bilo v literaturi zapisano – da **moramo po tem živeti naprej**. Doživljamo tako rekoč to, kar se zgodi, ko v Ibsenovi drami pade zastor. Doživljamo neodrsko resničnost pomeščanske dobe. Ali, glede na civilizacijska tveganja: smo dediči kritike kulture, kritike, ki je **postala realna** in se prav spričo tega ne more več zadovoljiti z diagnozo, ki jo posreduje kritika kulture, ki je bila vselej mišljena vse prej kot svarilni pesimizem prihodnosti. Kar cela doba ne more zdrsniti v neki prostor onkraj dosedanjih kategorij, ne da bi bil ta onkraj nekoč razgaljen kot to, kar je: čez rob svojih lastnih meja podaljšana zahteva preteklosti po uvrstitvi, zahteva, ki sta se ji izmuznili sedanost in prihodnost.

V naslednjih poglavjih poskušam z obravnavanjem razvojnih teženj v središčnih poljih družbene prakse povzeti družbenozgodovinske niti razmišljanja in jih povleči prek pojmovnosti industrijske družbe (v vseh njenih različicah). Vodilno idejo reflektivne modernizacije industrijske družbe razvijam z dveh strani. Najprej razpravljam o prepletenosti kontinuitete in cezure na primeru **proizvajanja bogastva in proizvodnje tveganja**. Ocena se glasi: medtem ko v industrijski družbi »logika« proizvodnje bogastva dominira nad »logiko« proizvodnje tveganja, pa je v družbi tveganja ta odnos prevrnjen (I. del). Produktivne sile so v reflektivnosti procesa modernizacije izgubile svojo nedolžnost. Tako proizvodnje tveganj vedno bolj zasenčuje moč, ki jo je pridobil tehnično-ekonomski »napredek«. Zgolj v zgodnjem stadiju se tveganja legitimirajo kot »latentni« stranski učinki. Z njihovim univerzaliziranjem, javno kritiko in (anti)znanstvenim raziskovanjem pa le-ta odložijo krinko latentnosti in pridobijo v družbenih in političnih razpravah nov in središčni pomen. Ta »logika« proizvodnje in distribucije tveganja se razvija zelo podobno kot »logika« (ki je doslej določala družboslovno teoretsko razmišljanje) distribucije bogastva. V središču so tveganja in posledice modernizacije, ki se v ireverzibilnih ogrožanjih življenja rastlin, živali in človeka kopičijo kot nekakšna usedlina. Teh tveganj ni več mogoče – kot proizvodna in poklicna tveganja v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja – zamejiti lokalno in glede na skupinske specifičnosti, temveč vsebujejo težnje po globaliziranju: to zaobsega produkcijo in reprodukcijo in se ne meni za državne meje ter v tem smislu ustvarja **nadnacionalna in razredno nespecifična globalna ogrožanja**, ki imajo novo družbeno in politično dinamiko (poglavje I in II).

Ta »ogrožanja družbe« in njihov kulturni in politični potencial so le ena plat družbe tveganja. Drugo plat pa uzremo le, če postavimo v središče **immanentna nasprotja med moderno in protimoderno, ki obstajajo v temeljnem orisu industrijske družbe** (II. in III. del): na eni strani je industrijska družba zasnovana kot družba velikih skupin v smislu razredne ali razslojene družbe, in sicer tako včeraj kot danes in v prihodnosti. Na drugi strani pa ostajajo razredi odvisni od veljave družbenih razrednih **kultur** in razrednih **tradicij**, ki se v povojnem razvoju Zvezne republike Nemčije prav med potekom modernizacije v smeri družbe blaginje **detradicionalizirajo** (poglavje III).

Na eni strani se v industrijski družbi skupno življenje normira in standardizira po vzoru družine. Na drugi strani pa temelji družina na tem, kar ji nalaga »stanovski« položaj moških in žensk, ki prav med procesi modernizacije (vključitev žensk v trg izobrazbe in dela, rastoče število razvez itd.) postaja vedno bolj krhek. S tem pa se je začel premikati odnos med produkcijo in reprodukcijo, tako kot vse, kar je v industrijski »tradiciji družine« povezano med seboj: zakonska zveza, starševstvo, spolnost, ljubezen, itd. (poglavje IV).

Na eni strani si industrijsko družbo predstavljam v kategorijah **družbe dela (zaslužka)**. Na drugi strani pa so dejanski ukrepi racionaliziranja usmerjeni prav v temelje s tem povezane sheme reda: gibljiv delovni čas in gibljivo delovno mesto zabrisujeta meje med delom in nedelom. Ob pomoči mikroelektronike lahko na novo, ne glede na produkcijske sektorje, povežemo oddelke, proizvodne obrate, potrošnike. S tem pa se dosedanje pravne in družbene premise sistema zaposlovanja »demodernizirajo«: masovna brezposelnost se v sistem zaposlovanja »integrira« v novih oblikah »pluralnega podzaposlovanja« – z vsemi tveganji in možnostmi, ki so povezane s tem (poglavje VI).

Na eni strani se v industrijski družbi institucionalizira znanost in s tem **metodični dvom**. Na drugi strani pa je ta dvom (sprva) omejen na zunanje,

na objekte raziskovanja, medtem ko ostajajo temelji in posledice znanstvenega dela zavarovani pred interno podnetim skepticizmom. Ta delitev dvoma je za namen profesionalizacije enako potrebna kot je vpricho nedeljivosti suma o zmotljivosti labilna: znanstveno-tehnični razvoj v svoji kontinuiteti doživi zlom v notranjem in zunanem odnosu. Dvom se razširi tudi na temelje in tveganja znanstvenega dela – s posledico: povrnitev na znanost se hkrati **poobči in demistificira** (poglavje VII).

Na eni strani se z industrijsko družbo uveljavljajo zahteva in oblike **parlamentarne demokracije**. Na drugi strani pa se področje veljavnosti teh načel **prepolavlja**. Subpolitični proces prenove »napredka« ostaja v pristojnosti gospodarstva, znanosti in tehnologije; prav za te so demokratične samoumevnosti razveljavljene. V kontinuiteti procesov modernizacije postane to problematično tam, kjer je – vpricho potencializiranih in tveganih produktivnih sil – subpolitika odvezala politiki vodilno vlogo pri oblikovanju družbe.

Z drugimi besedami: v koncept industrijske družbe so na zelo različne načine – v shemi »razredov«, »družine«, »poklicnega dela«, v razumevanju »znanosti«, »napredka«, »demokracije« – pripuščeni elementi **industrijsko imanentne tradicionalnosti**, katere temelji postanejo v reflektivnosti modernizacije vedno bolj krhki in izginjajo. Naj zveni še tako nenavadno: epohalne vznemirjenosti, ki se sprožijo na ta način, so v vsakem primeru plod **uspeha** modernizacij, ki zdaj ne potekajo več **po** tirih in v kategorijah industrijske družbe, temveč **proti** njim. Doživljamo spremembo temeljev spremembe. Da bi si to lahko predstavljali, moramo vsekakor revidirati podobo industrijske družbe. Le-ta je po svojem konceptu **polmoderna** družba, katere protimoderna, ki je vanjo vpeta, ni nič starega, nikakršno izročilo, temveč **konstrukt in proizvod industrijske družbe**. Strukturna podoba industrijske družbe temelji na **protislovju** med **občo** vsebino moderne in funkcijsko sestavo njenih institucij, v katerih se to protislovje lahko udejani zgolj **partikularno-selektivno**. To pa pomeni: industrijska družba v **svojem udejanjanju labilizira samo sebe**. Kontinuiteta postane »vzrok« za cezuro. Ljudje so **osvobodjeni** oblik življenja in samoumevnosti tistega obdobja moderne, ki se imenuje industrijska družba – podobno, kot so bili v obdobju reformacije iz posvetnih rok cerkve »izpuščeni« v družbo. Pretresi, ki so nastali s tem, tvorijo drugo plat družbe tveganja. Koordinatni sistem, v katerega je trdno vpeto življenje in mišljenje v industrijski moderni – osi družine in poklica, vera v znanost in napredek – se zamaje, nastane nov somrak možnosti in tveganj – prav obrisi družbe tveganja. Možnosti? V družbi tveganja se tožijo in iztožijo tudi načela moderne proti njeni prepolovitvi v industrijski družbi.

Ta knjiga na več načinov odseva proces odkrivanja in učenja njenega avtorja. Ob koncu poglavja vem več kot na začetku. Velika skušnjava je bila, da bi jo od zaključka naprej na novo premislil in drugače napisal. Pa ni bilo le pomanjkanje časa krivo, da tega nisem napravil. Zopet bi namreč prišel zgolj do nekega vmesnega stadija. To ponovno podčrtuje naravo procesa argumentacije in nikakor ne sme biti razumljeno kot bianco ček za protiugovore. Bralec ima prednost, da lahko premisli poglavja tudi zase ali v drugačnem vrstnem redu in pa ob zavestnem pozivu k sodelovanju, k delu v nasprotni smeri in k nadaljnjemu delu.

Prevedla: Zlata Gorenc